

den magyar embert. Csoportosítja közmondásainkat: «pl. az *arany*, az *asszony* közmondásainkban.» Megmagyarázza a népies és régi szólásmódokat sőt az egyes avult kifejezéseket is (aggó-beszéd, aggszó).

Irodalmunk történetéből nem csak az írókat, hanem műveiket is címök szerint, külön jelszó alatt adja (Adorjánok és Jenők, színmű br. Jósika Miklóstól; Ágis tragédiája Bessenyei Györgytől, 1772, Mária Teréziának ajánlva; Alkonyatkor, vígjáték Tóth Lőrincztől). Sőt még tovább megy. Remekíróink közhelylyé lett passusait, mint pl. *Átok* reád magyarok hazája, *Átok* reád te pártos büszke nép! (Vörösmarty Salamonjának kezdő sorai) *Átok* reád viszály hona, Már nem vagyok fiad (Tárkányi Béla Coriolánjának kezdete) stb. szintén külön, kezdőbetűik szerint közli. Ezt én igen jeles gondolatnak tartom, melyet hiába kifogásolnak: jogsultságát úgy vélem nem lehet kétségbe vonni. Minden újabb lexikon fölveszi az idegen szótárak anyagát, megmagyarázza mit tesz: *conticuere omnes, — ars longa vita brevis, — parturiunt montes, — tu l'as voulu, — videant consules.* Ha ez helyén van, igen helyesen járt el Dr. Acsády úr, midőn amaz analogia szerint, nemzeti önérzetünk mai állásának megfelelőleg, lajstromra vette a magyar remekírók közforgalomban lévő mondásait is, szerzőjük, s az illető mű nevével együtt, melyben előfordúlnak.

B. A.

A kassai püspökségi könyvtár codexeinek és incunabulumainak jegyzéke. Összeállította Récsei Viktor panonnhalmi benczés, a római árkádiai akadémia tagja stb. Budapest, Hornyánszky V. könyvnyomdája, 1891. Ára 1 frt. 8-r. VIII + 109 lap.

Kassa városában annyi a könyv, mint kevés más vidéki városunkban. A részint kisebb, részint egészen új könyvekből álló tanintézeti gyűjteményeket, minők az állami főreáliskola, a községi elemi és polgári iskolák, a gépészeti ipar-iskola, a gazdasági tanintézet, a premontréiek főgymnasiumi tanári könyvtára stb. számba se véve, — tudomásom szerint nem kevesebb mint hét nagy könyvtár van ott, melyekben a régi irodalom erősen van képviselve, ú. m. a püspökségi, jogakadémiai, theol. seminariumi, felsőmagyarországi muzeumi, domkos klastromi, és a premontréi kanonokrendi társházi

könyvtár (ez utóbbi a tanári könyvtártól elkülönítve kezelte-
tik). Kassa ezen régies színezetű hat könyvtára körülbelül
50,000 kötetet foglal magában.

A felsorolt hat könyvtár közül a jogakademia gyűjtemé-
nyét «Adalékok a kassai kir. jogakademia könyvtárához»
szerény címe alatt, a *Magyar könyvszemlének* még 1882-ki
évfolyamában alaposan ismertette Dr. Rösler István jogtanár.
Közzétette az illető könyvtár történetét, becsesebb könyvei-
nek jegyzékével együtt. Cikkéből tudjuk, hogy a jogaka-
demia könyvtára eredetileg a felosztatott jezsuita collegium
könyvtárából alakult, s 16,000 kötetével, nagyságra nézve
Kassa második könyvgyűjteménye. Récesei úr jelen művéből
alkalmunk nyílik megismerkedni Kassa legnagyobb, 20,000
kötetre menő bibliothékájával.

A kassai két nagy könyvtár részben közös eredetű.
Mind a kettőnek alapját a kassai székesegyház régi könyv-
tára vetette meg, melynek anyaga — a mint szerzőnk műve
végén említi (94. l.), részint a püspökségi, részint az akade-
miai könyvtárba osztatott be.

A püspökségi könyvtár legrégebb kéziratái közül szerzőnk,
az 1300-tól 1500-ig terjedő időszakból tíznek adja részletes
leírását, melyek, a rájokvezetett jegyzet (iste liber est Con-
ventus Cassoviensis in Hungaria ord. Præd.) szerint, részben
a kassai domonkosok mészáros utczai gazdag konventjének
gazdag könyvtárából valók. E gyűjtemény már az Árpádok
korában virágzott, s XIV., XV. századi kéziratai a gyulafehérvári,
budapesti nemzeti muzeumi, krakkói, bécsi, s a nürnbergi
gyűjteményekben maradtak fenn.

A nürnbergi Germanisches Museum kassai provenientiajú
kéziratairól Rómer Flóris adott először hírt, a *Századok* 1870.
évfolyamában. Majd Csontos János a hely színén kutatva,
1882-ben kideríté, hogy az említett híradásba tévedés csú-
szott be, mert a Germ. Museum illető kéziratái közt csak
kettő kassai. Csontos úr egyúttal kijelentette, hogy a kassai
dömések középkori könyvtárából 35 kéziratot ismer. Récesei
úr három codexnél állapítja ugyan meg, hogy a kassai
domonkosok tulajdonában voltak, de ezek közül csak egy, a
9. számú hártya-codex, került a *középkori* klostroból; mert
a másik kettő, a 10. és 12. számú bélyegén az 1788-as év-
szám olvasható.

Hazai kéziratot, 1550-től 1650-ig, kilenczet ismertet Récesei
úr, melyek kivétel nélkül szepesi kamarai számadások lévén,
a könyvtárba valószínűleg Szuhay István egri püspök révén
jutottak, ki a XVI. század végén a kir. kamara igazgatója is
volt. Ezek közül egy ívrét kézirat hártyakötésében megtalálta
több folytatólagos levelét azon Pázmány Péternek ajánlott

magyar kalendáriumnak, mely 1634-ben Bécsben Gelbhaar Gergelynél jelent meg, s melynek első lapjait néhány évvel ezelőtt Fraknoi Vilmos szintén könyvtáblából áztatta ki. Bővebb ismertetését adta Récsei úr a *Kath. Szemle* 1890-ki évfolyamában.

Az ösnyomtatványok rovatában 134 mű van leírva, és pedig Panzer felfogásához alkalmazkodva, 1536-ig, a végett, hogy látható legyen e könyvtárnak a hitvitázó Luther-irodalomban való gazdagsága. Ez igen helyes. De már kevésbé az, hogy Récsei úr is alkalmazkodik ahhoz a nálunk legújabbban lábrakapott rossz szokáshoz, hogy a Hainnál és Panzernél kimerítő címmel adott műveket is egész terjedelmökben adja.

Ez eljárás kútfejét a bevezetés eme sorai árulják el: «a többiekben (vagyis az incunabulumoknál), a mennyire lehetett, Hellebrandt jegyzékét, melyet az akadémiai könyvtárról írt, követtem». (XI. l.) Részemről megvallom, egyáltalában nem tudom belátni, micsoda komoly célja lehet efféle leírásoknak. A tudósoknak azon kicsiny köre, mely incunabulumok iránt érdeklődik, úgysis hozzájuthat Hain vagy Panzerhez s ennél fogva nagyon elegendő lenne az incunabulumok bibliographiai rövid címe után egyszerűen utalni arra, hogy *Hain*-nál, ennyi szám alatt, vagy *Panzer*-nél, ebben és ebben a kötetben s lapon található az illető mű teljes címe.

Ily rendszer annyival ajánlatosabb, mert ösnyomtatványok szabatos leírása oly nehéz, s oly nagy föladat csak utol is érni abban pl. a kitünő Haint, hogy bízvást mondhatom, ha a szakember Hainra lát hivatkozást monographiában, inkább annál nézi meg a leírást, mint bármely más újabb incunabul.

Im előttünk a példa. Hogy' bízhatnánk Récsei úr leírásában, mikor egymást éri benne a sajtóhiba. Az még csak hagyján, hogy az *n* betű szerfölött gyakran van *u*-nak szedve. De mit szóljunk ahhoz, hogy a 35. lapon egymásután két munka van bemutatva akkép, mintha az egyik 1400-ban, a másik meg 1409-ben nyomtatott volna, vagyis mind a kettő a könyvnyomtatás szép mesterségének föltalálása előtt vagy ötven esztendővel került volna ki a sajtó alól!

E szarvas hibák annyival szarvasabbak, mert nem egyszerű arabszám-csere forog szóban, hanem egyik helyt egy *hat*-tagú latin szónak eltorzítása, másik helyt *két* római számjegy kihagyása.

Récseinél ugyanis a Temesvári Pelbárt-féle Sermones Quadragesimales egyik kiadásának éve így van fölvéve (35. l.): «Anno salutis nostre millesimo | *quadringsentesimo* X. die mensis Julij»; míg Hainnál ugyanez, helyesen, ekkép: «Anno salutis nostre millesimo || *quingentesimo* .X. die mensis Julij».

Nem 1400 tehát, — a mi non sens, — hanem 1500 a munka megjelenési éve.

A következő munka, a Compendium iuris canonici, Récsei szerint: im | pressum Argentine: anno dni MCCCC | IX.»; míg Hain ugyanezt, helyesen, ekkép adja: «im || preffum Argentine: anno dni. MCCCCXC = || IX». Nem 1409. tehát, — a mi non sens, — hanem 1499 a munka megjelenési éve.

Nem lett volna-e egyszerűbb, minden tekintetben szabatosabb, áttekinthetőbb s kevésbé költséges, ha e két munkát így veszi fel a szerző:

Sermones Quadragesimales fratris Pelbarti de Themeswar. Hagen., 1500. *Hain*, 12560.

Compendium iuris canonici. Argent., 1499. *Hain*, 5558.

Ily módon 19, hibákkal teljes sor helyett, classicus munkákra utalás révén, mindössze 3 sorban, pontos címzéseket adhatott volna.

Ha bibliographusaink ösnyomtatványokban a pazar és hiábavaló teljes leírásokat abban hagynák oly műveknél, melyek a két fő coryphæus gyűjteményében leírva: annál több terök jutna a Hain és Panzer előtt ismeretlen, ennél fogva ritkának vehető könyvek minél részletesebb ismertetésére. Ha Récsei úr az ajánlottam rendszert követi, egy tizedrésnyi helyen leírhatta volna az ösnyomtatványokat, s több tere maradt volna azon mindössze két darab XV. századi incunabulum ismertetésére, melyeket Hain nem ismert, s melyek a következők:

Negligentie et defectus in missa contingetes. Végén: Impressum Erfordie Anno dni MCCCCXCIII. 4°, 4 szn lev.

Peniteas cito libellus iste nuncupatur. Végén: ... impressum Colonie p. Henricum Quentell. Anno salut. MCCCCXCIII. quarto ydus iunij. 4-r. 18 lev.

Magyar vonatkozású ösnyomtatványok: Temesvári Pelbarttól Sermones Quadragesimales. Hagen., (Hain, 12. 560) és a Sermones Pomerii de tempore, szintén hagenai kiadása, 1501. (Panzer, VIII. 66, 4.), valamint a Thurzó püspöknek ajánlott Missale Wratislaviense. Krakkó, 1505. (Panzer, VI. 449, 17.)

Szintén a Hungaricák sorába tartozik a Haug-féle *Der hungern Chronica*, mely voltaképp Thüroczi átdolgozása. Haug nevét szerzőnk a szerzők lajstromában (97. l.) hibásan írja Haugen-nak; a könyv címében pedig (66. l.) hibás a kétszer is előforduló *Hausen*, *Hansen* (Hans = János) helyett. Szintén hibás, hogy a könyvet 165 levélre terjedőnek írja, holott a Krónikának már vékonysága is rávezethette volna, hogy a mindvégig helyesen számozott leveleken ép az utolsó van eltévesztve, s 65 helyett 165-tel jelölve. Hiszen ép erre vonatkozólag még szegény Kertbeny elszörnyűködve constatálta

Bibliographiája 111. lapján: «Der Széchenyi-Katalog gibt die Seitenzahlen dieser Ausgabe auf 165 Blatt an!»

Hazai szerzőktől 1551-től 1702-ig mintegy 41 munka van a könyvtárban. E műveknél méltán ismételhetnők az ősnymtatványokra tett megjegyzésünket egész terjedelmében. Olyan hazai bibliographus csak nincs, a ki Szabó Károly nélkül szűkölködne, minélfogva ha ennyit ír: «Dialogus Politico-Ecclesiasticus. Bártfa, 1650. Sz. K. I:831.» — ez az egy sor minden hozzáértőnek épen annyit mond, mint a Récsei úr 24 sora ugyanazon könyvről.

A régi magyar könyvekből, Szabó Károly szerint, unica egyetlen egy van a könyvtárnak, t. i. Svmmia Azoknak az Articulo-oknak kikre velletekeodesek tamadtak az Augustana Confessione valo tanettek között. Kerezturatt, Manlius, 1598. Sz. K:1. 304.

A 78. lapon szerzőnk Medgyesi Pál *Rabszabadeto Isteni szent Mesterségét* adja, s ezt a megjegyzést teszi: «Utána címlap nélkül: Hatodik Bőjt napi Prædicatio Saros-Pataki Ecclesiában 1657-ben 17. Oktobris cereblalt tartott. Hatodik Bőjt napi prædicatio. 17—31. 1. Szabó Károlynál e munka I. R. 933. sz. a. van leírva, azonban a második értekezés *eltérőleg*: Külön (sic!) Keresztény (!) cz. alatt fordul elő.»

Erre nézve a gyűjteményemben is meglévő példány alapján azt a felvilágosítást adhatom, hogy a kassai püspökségi könyvtár példányából a Rabszabadetohoz tartozó Külön ülő Keresztyen-nek külön címlapja kiszakadt, mi annyival könynyebben megtörténhetett, mert ez «ridegen álló» címlap s ennélfogva külön volt beragasztva a B és C ív, a 16. és 17. lapok közé. A kassai példány tehát nem valami varians, hanem egy kissé csonka példány.

Hazai szerzőknek nem magyar nyelvű munkája 16 van felsorolva 1517-től 1709-ig. Ezek közül az Oláh Miklós-féle *Catholicæ ac Christianæ religionis præcipua quædam capita*, — közönséges; a többi Szabó Károly is említi, egy kivételével, melyről meg, külföldi nyomtatvány lévén, még nem szólhatott. Ez utóbbi következőleg van felvéve:

Opusculum de laudibus et Vituperio Vini et Aquæ Valentini Cybeleï, Canonici Eclarum Quinque eclesiensis et Albensis Rdo Dno Georgio Eppo Quinque ecl. ad Dn. Ladislaum Macedoniam (!) Anchidiac (!) Hagenau (!) ex Academia Thomæ Anshelmi mense (?) Anno MDXVII. 4-r. 52 l.

Betűrendes indexek, t. i. szerzők lajstroma, könyvek címjegyzéke és régi tulajdonosok névsora zárja be a sok jó-akarattal, elismerésre méltó buzgalommal, de nagyon is sebtiben összeállított füzetet.

BALLAGI ALADÁR.

A magyar irodalom története. Irta Bodnár Zsigmond, egyetemi magántanár. I. kötet. Budapest, Singer és Wolfner, 1891. 8-r. LIV+510 lap. Ára 4 frt 50 kr.

Szerzőnk, ki az eszményiség világában él, jelen nagy művében minket is elkalauzol abba a körbe, melyben a tünemények nem elszigetelten, hanem átalános eszmék uralma alá rendelve, egy-egy magasabb rendű törvény megnyilatkozása gyanánt tűnnek fel. Munkájában, elejétől végéiglen, nagy eruditióval, sok eredetiséggel, több-kevesebb szerencsével hüvelyezi és rendezi egybegyűjtött adatait a végett, hogy egész multunk, nemzeti szellemünk egész fejlődésének hű és eleven képét adja.

In magnis et voluisse sat est! A mit az öreg Lesseps más fordulattal így adott vissza: plus le but est loin, plus il faut viser haut. Szerzőnk magasra tör, *eredeti* szempontokkal czéloz az irodalomtörténeti disciplina látkörének tágítására, mi magában véve, ritkaságánál fogva is, oly figyelemreméltó jelenség e szakban, hogy részünkről egyenesen kötelességünknek tartjuk hódolni annak az elvnek, melyet Carlyle «every original man»-re vonatkozólag hirdetett (*Frederick the Great*. Tauchn.-ed. I. p. 8).

Bodnár irodalomtörténete egymást kiegészítő két részből áll. Első az elmélet, melyet az előszóban közöl, második a tulajdonképeni irodalomtörténet, mely ezen első kötetben 1600-ig terjed. Miután a szerző végig ment a nagy gondolkodók idevágó elméletein, a magáét adja elő, mely az eszme mozgató erején alapszik. Az eszme mozgatja az erkölcsi világot és e mozgás rhythmusban történik, a mit egyébként Spencer is hirdet.

A *First Principles*, mire szerzőnk hivatkozik, nincs e perczben kezemnél, de felnyitom az *Introduction*-t s ott látom (p. 338) a spenceri tant: «a gondolatnak szintűgy vannak rángásai, mint a hogy vannak izomrángatódzások». E rhythmicus mozgás egy nagyobb lépést tesz előre, egy kisebbet hátra. Az új eszmét ugyanis visszaszorítja a régi, mely nem egyéb, mint a létező eszmei állapot, a nemzet összes gondolkodás- és érzésmódja, nyelve, művészete, jogi, társadalmi állapotja vagyis más szóval, a *nemzeti eszme*. Midőn ezt a tant Bodnár az emberiség történetére alkalmazza, szerinte oly világosság ömlik el az események folyamán, minőt nem is sejtettünk. Könnyen megtaláljuk az új eszmét, mely az európai nemzeteknél majd mindenütt egyszerre jelentkezik. A magyar nemzet történetében új eszme volt a X. században a katho-

licismus, a XIII-ban a renaissance,* a XVI-ban a protestantizmus, a XVIII-ban az illuminatizmus, a XIX-ben a liberalizmus. Ha már most az új eszmét mint *actió*-t, a nemzeti eszmét mint *reactió*-t fogjuk fel, az actio és reactio tünetei, Bodnár előszava szerint, a következők lesznek:

Actio.

Az új eszme, mely mindig a szabadság magasabb fokával jár.

Idealizmus.

Nemzetek ölekezése.

Az összetartozás érzete.

Philosemitizmus.

Idegen szokások, erkölcsök meghonosítása.

Önzetlen ideális gondolkodás. Az actio szentjei szegényen halnak meg, feláldozzák vagyonukat. Némelyek börtönbe, máglyára kerülnek.

Individualitás.

Nemes önértet.

A mult megvetése.

Az előkelő szellemek mind reformátorok, apostolok, doctrinaierek, rajongók, újítók.

Közvélemény, mely roppant felháborodásra képes.

Ünnepélyes ódai lyra. A két eszme összeütközésénél fenséges. Berzsenyi. Petőfi.

Reactio.

A nemzeti eszme, melybe betör az új; ezt félig visszaszorítja, félig magába olvasztja.

Realizmus.

Nemzetek versengése. Nemzetiségi törekvések. Nemzeti gyűlölködés. Nagy nemzeti háborúk a XVII. században, a XIX. elején és 1855, 1859, 1866, 1870—1, 1878.

Helyi patriotizmus. Osztálykülönbség. Tájnyelv. Keverék nyelv. Nemzeti nyelv keletkezése.

Antisemitizmus.

Idegen nyelvek, szokások gyűlölete.

Önzés, családi érdek, gyakorlati felfogás. Nepotizmus. Sikkasztás. A vezérférfiak jó módban élnek, gazdagodnak.

Testületi szellem.

Servilizmus.

A mult szeretete, tisztelete.

Nemzeti és conservatív politika. Csekély újítás, az új eszme egy részének beolvasztása.

Nyomott hangulat, tompa elégedetlenség. Az alsóbb nép kitörése, pörlázadás.

Dalos, elegicus, középfajú lyra. Hangulatos költemények.

* Olaszországban még az előző század vége felé lép fel a renaissance-ra törő irány; de nálunk Zsigmond koránál előbbre nem tehető.

Czélzatos dráma és epika. Voltaire, Lessing, Eötvös, Vajda Péter, Rabelais, Sztárai Mihály.

Sentimentalismus: Rousseau, Göthe, Eötvös.

Sarcasmus gyűlölettel és megvetéssel. Eles gúnyköltészet.

A verselés új formái. Erdősi, Székely István, Ronsard, classicus és európai formák.

Körmondatos, ünnepélyes, szónoki styl. Eötvös, Kossuth.

Nyelvtűtés: Ronsard, Baif, Rabelais, Kaz. czy.

Keresett, idegen nevek: Malvin, Loránt, Ervin.

Reform.

Idealis szerelem.

A reactio hajnalán néha kitör az új eszme forradalma, melyet elnyom a nemzeti eszme. Napoléon.

A nemzeti eszme azonban az új eszme behatása következtében mindig megújul s így az egyik időszak nemzeti eszméje különbözik a másiktól. Legérdekesebbek azok az idők, melyekben a két eszme összeütközik. Ilyenkor rendkívüli bomlás áll be az emberek jellemében, miként ezt Chateaubriand, Lamennais vagy Széchenyi példája igazolja.

Bodnárnak ezen elmélet szerint kellett volna beosztani a magyar irodalom történetét. Ezt azonban nem tette. Úgy látzik, visszaríadt a nehézségektől, mert alapjában hű maradt Toldy felosztásához.

Igazi dráma és epika. Ballada. Románcz. Dante, Boccaccio, Ariosto, Chaucer, Tasso, Milton, Zrínyi, Arany, Shakespeare, Corneille, Racine, Katona József.

Humor: Cervantes, Lesage, Thackeray, Twain, Mikszáth.

Jóízű tréfás komikum, csúfolódás: Peleskei nótárius.

Nemzeti verselés. Alexandrin. Az új formák egy részének simulása.

Rövid, tételes mondatok. Mindig háziasabb, pongyolább, igénytelenebb styl. Bensőség, melegség.

Orthologia: Mondolat, Nyelvőr.

Népies, egyszerű nevek: Kata, Böske, Mariska. Erzsi, Trézsi stb.

Orthodoxia. A tekintély elve. Aristocratia, clerus befolyása. Mysticismus. Pietismus. Quietismus. Zárdák terjedése; reguláik megszorítása. Port-Royal.

Érzéki szerelem.

Úgynevezett szépirodalmi szalonok nagy befolyása.

Bodnár két célzt tűzött ki munkájában. Kézi könyvet akart adni az irodalomtörténet művelőinek, olvasóinak, különösen a tanároknak, be akarta mutatni a magyar irodalom ismert és ismeretlen munkásait. Ez a szorgalom munkája, melyet a tudósok számára való munkának nevez.

A másik célja az volt, hogy az emberiség haladásának törvényét a magyar irodalomban mutassa be. Ez, szakgatottsága miatt, legalább én szerintem, kedvezőtlen Operations-Basis ugyan, de azért el kell ismernünk, hogy az irodalomnak s az emberiség történelmének olyatén összemérése, minőre külföldön Demogeot adott példát: nem egyszerű új gondolat, minőt akárhány vagy inkább minden jeles írónál találunk, hanem az összes irodalmat átható «forradalom,» mely számtalan, eddig csak divatnak, szokásnak nevezett tünetényt megmagyaráz. Vegyük fel például az orthologia sokat vitatott kérdését. Szerzőnk szerint «a reactio minden különös szót azzal gyanúsít, hogy új, ennek a töve, a másíknak a képzője új, vagy idegen származású. A visszahatás azonban nem képes mindnyájokat kiirtani. Egy részök már beléolvadt a nemzet eszmekörébe, magyar lett tetőtől talpig. A reactio sokszor elég ostoba elméleteket állít fel, hogy keresztül vigye szándékát; de nem lehet! erősebb gyökeret vert az új, mint hogy ki lehetne irtani». E sorokat az orthologok igen zokon vették, s keményen megtámadták, mire Bodnár, kit «elkeseredett neologusnak» neveztek, így védte magát: «A reactio korában, az orthologia napjaiban nincs igazi neologus, hiányzanak az actio eszméjének rajongó vitézei. Ma mind orthologusok vagyunk, azzal a különbséggel, hogy egyikünk tovább megy a neologia háttérbe szorításával, mint a másik. A mit a magyar nyelvről írtunk, azt nyelvünk története és az észmei világról való nézetünk igazolja. Ezt se a neologia, e az orthologia nem diktálta nekünk, hanem a magyar nemzet multja és a nyelv élete.»

E válasz, a mennyiben tényekről szól, kifogásolhatatlan, s Bodnár teoriájának alkalmazhatóságára kedvező fényt vet.

Szerzőnk a bevezető részben az irodalom bölcsészeti fogalmát adja, szól a magyar nép jelleméről, a magyar nemzet eredetéről, ösköltészetéről és vallásáról tudósaink kutatásai nyomán. Ez a «bevezető» (1—41. l.) igen vázlatos, sok helyt felületes, s legkevésbé sikerült része az egész műnek, mely átlag jóval alaposabb, s ellenmondásait leszámítva, többnyire helyes ösvényt követ. Szerzőnk ismeri a különféle pártokat és az európai történelem fölhasználásával mondja ki igen egyenlőtlenül, t. i. legtöbbsnyire óvatosan, de néha — bár meggyőződése, hogy mérséklet nélkül szép styl nem lehet (176. l.) — kegyetlen kiméletlenséggel a maga nézetét. Óvatossága a sok *talán*-ban nyilat-

kozik. Kevés írónál találni annyi *talán-t, valószínűleg, hihetőleg, úgy látszik* s hasonló kifejezéseket, melyeket akkor sem mellőz, midőn saját előadásának alapján bizvást mellőzhetné, mire nézve jó példa a Katalin-legenda tárgyalása. Azon kezdi, hogy «Szilády bámulatos szorgalma és éleslátása *alighanem* megtalálta a Katalin-legenda forrásait»; s ámbár dicséri a bizonyítás szép módját, mégis csak oda lyukad ki, hogy az a nézet «noha nagyon valószínű, még nem egészen bizonyos». Mert ő apodictice csak akkor beszél, ha tagadhat. Ki volt a Katalin-legenda szerzője? — kérdi — s így adja a választ: «Nem tudjuk», bár nyomban ez után előadja, hogy mennyi bizonyosság szól Szilády azon sejtelme mellett, hogy Pelbartus volt a szerző. (76. l.) Ily helyekre való lenne az «alighanem». Szerzőnk azonban egészen ellentéte Toldynak s a vele egyívású, jóval hiszékenyebb íróknak, kiknél a valószínűség könnyen átsapott a bizonyosságba.

Mivel 1300-ig csak mondáink vannak, ezt az időszakot a *mondák korának* nevezi, és mivel a XIV. és XV. században majdnem kivétel nélkül vallásos irodalmunk van, ezt a *vallásos irodalom korának* hívja. Kevésbé tetszetős név, de megjárja. Ebben az időben jellemzi a legendákat, melyekről épen nem rajzol ideális képet, minőt Chateaubriand, Montalembert és mások, hanem realitásra törekszik és a *Margit-legenda* alapján oly kép tárul elének, melyet mind az, a ki szereti az igazságot, nyugodtan olvashat.

Alexandriai szent Katalin legendáját összehasonlítva a XII. század legendáival, azt állítja, hogy nem egyszerű, hiszékeny és mesekedvelő emberek számára készült, hanem műveltebb olvasóknak. A szerző oly vallásvédő olvasmányt akart a hívő és hitetlen népnek adni, mely előtt a tudós hitetlenek is meghajoljanak.

Pannonia megvételét és Csáthi Demetert közel hozza egymáshoz. Ezt az annyiszor vitatott éneket ez utóbbinak tulajdonítja. A mysteriumról szóltában aránytalanul kinyújtja a mysteriumok eredetének elbeszélését, míg másutt nagyon is tartózkodó, és például *Pontianus históriájában* elhallgatja a világ-irodalom idevágó kutatásainak annyiszor ismételt eredményeit.

Mint Brandes, Bodnár is szereti az idézeteket, hogy a kor eszméinek és vitázó modoruknak képét adja. Brandesnek azonban jobb dolga volt. Ő érdekes adomákkal, történeti adatokkal illusztrálhatta alakjait, míg Bodnárnak nem állottak ily történeti adatok rendelkezésére. Hozzájárul még, hogy aprószer iránt nem lévén érzéke, históriai dátumai közt valóban hemzseg nemcsak a sajtó-, hanem egyéb detail-hiba is, a mint ezt Kanyaró Ferencz a *Keresztény Magvető* ez évi két

utolsó füzetében pontról pontra kimutatta. Mind a mellett, pl. a *hitújítás* korában élettől duzzadó képet tud rajzolni egy csomó ismert és ismeretlen reformatorról; Melius Péter, Károli Péter, Sztárai Mihály, Bornemisza Péter, Heltai Gáspár, Dávid Ferencz stb. vonulnak el előttünk, röviden vagy bővebben, de többnyire találóan jellemezve.

De megjelenik előttünk az egész kor, összes erényeivel és bűneivel, megjelenik feneketlen szenvedélyeivel. Ily meg-rázó rajzát azon idők szörnyű küzdelmeinek, sehol, egyetlen magyar egyháztörténelmi munkában sem leljük. Az a közvetlenség, az a tárgyismeret, az a jártasság a szenvedélyek physiologiájában, a tárgy természetének megfelelő szertelen hangon tolmácsolva, — szokatlan jelenség a reformatióról szóló árva irodalmunkban. Eleven vér lüktet e fejezetekben, s részem-ről úgy vélem, effajta actio és reactio körül szerzett tapasztalatok és nem könyvmoly-tanultság vitték szerzőnket teoriájának megalkotására.

Bodnár elméletébe vág az az észrevétele is, hogy a XVI. század közepén csak kétféle elbeszélés volt: bibliai és történelmi, mindkettő czélzatos, melyben nem fordulnak elő regényes szerelmes históriák, hanem a fődolog a hosszú erkölcsi tanítás. Csak a reactió hajnalán jelennek meg a regék, mondák, balladafélék és más érdekes elbeszélések.

A bibliai és szenttörténelmi elbeszélések során ismerteti Nagyfalvi György deákot, ki Bánfi-Hunyadon «Galota székben» 1557-ben írta «*Chain és Abel históriáját.*» Ez alkalmasint egy személy azzal a Nagyfalvi Gergelyvel (Gregorius lehet sajátóhiba Kovachichnál, Georgius helyett), kinek egy elveszett carmenét jelen füzetünkben hozza szóba Hegedüs István.

Erdélyi Máté deákról, *Az szent János Baptistának fejevételéről* való szép ének szerzőjéről kimutatja (411. l.), hogy a versfejek nyomán hibásan csináltak belőle catholicus ének-szerzőt. Catholicus ember nem mondhatta, hogy «tömlöczözik most az Krisztus híveit, mint régen az zsidó prédikátorit», míg a catholicus papoknak jó dolguk van, «csélcspapoknak mostan kenyerek vagyon, miseüvöltőknek kenyerek vagyon.»

Heltairól kideríti (248. l.) hogy *Chronicájában* többnyire Bonfini nyomán halad ugyan, de a szentek csodáit sohasem veszi át, s a hol teheti szívesen sujt egyet a Curián. Könyve végén vigyázatlanul fordít szóról-szóra, pl. Mátyás királyról azt mondja, hogy «véle voltam mindenütt a táborban és szömemmel megláttam, mint tanyította és oktatta őket». Ezt elmondhatta Bonfini, a ki mindenüvé kísérte a királyt; de a száz esztendővel később élt Heltai ajkán ugyanez, — csak gondatlan fordítás.

Érdekesen hozza szóba és oldja meg azt a kérdést, hogy miért írtak a szép históriák énekesei versekben, holott a XV. század végén a próza már nálunk uralkodó volt a legendákban, külföldön pedig szintén prózában írták az elbeszélések nagy részét az előbbi időszakban. Bodnár teoriája ezt ekkép magyarázza: Az új eszme szereti az ünnepélyesebb, a mestersegebb, a szigorúbb formákat. — Ellenben a reakció minél jobban előhalad, annál háziasabb, pongyolább, idővel laposabb lesz. Ezért szereti a reakció a prózát. Ez a magyarázata a XVII. század végén az irodalomban is szereplő keveréknyelvnek, melynek idáig nem tudtuk megfejtését adni.

A *Balassi Menyhárt áruttatásáról* című komédia szerzőségének kérdésére Bodnár azzal felel, hogy oly férfiú írhatta, a ki megunta a vallási villongásokat, a ki nem szerette a protestáns predikátorokat, nem becsülte a katolikus papot, gyűlölte a szenteskedést, még jobban a nagy urak és szolgáik gazságát, felháborodott az emberek aljasságán, kegyetlen önzésén, sötét jellemtelenségén, melynek legmerészebb, leghatalmasabb személyesítője Balassi Menyhárt és társai voltak. A reakció hajnalán szoktak az ily Descartes-féle jellemek szórványosan mutatkozni, előfordulnak azonban mindenkor. Úgy látszik, Bodnár nem látja oly sötétnek az actió korát, mint az actió hősei szokták rajzolni. Például nem szabad a XVI. századot *Balassi Menyhárt*-ból, a XIX-et a *Falu jegyzője*-ből megítélni stb. Mindenestre sok volt a visszaélés, de még sem oly sötét a kép, mint a minőre festeni szeretik. Mert az actió szentjeinek jutott osztályrészül az a szerep, hogy megtámadják, megrohanják saját korukat és a közel multat.

Salamon és Markalf-ról azt a magyarázatot adja, hogy az effajta művek a reakció idején szoktak készülni, mikor a köznép nagyon elnyomva érzi magát. A kor önzőbb gondolkodása, a tekintély és fegyelem uralma néha annyira nyomja a szegény embert, hogy lázadásban tör ki, vagy most Amerikába vándorol, vagy *Ludas Matyi*-kat, *Salamon és Markalf*-okat olvas s gyönyörködik bennök. Bodnár firtatja a meseírás kérdését is s habár nagyon óvatosan kerülgeti, mégis arra a nézetre hajlik, hogy eredeti meséket, igazi aëtopusi meséket a reakció idején szeretnek írni. Az új eszme rajongó hősei ódai hangulatukban nem szeretik a görög mese higgadt és csendes, tiszta és derült világát. A mese, a példázat, a közmondás rendszeren a csendesebb idők irodalmában vannak otthon. Ezek köznapi és gyakorlati, egészséges és realis morálja nem felel meg az új eszme ideális hőseinek.

Látnivaló, hogy Bodnár a miről csak szól, mindent eddig el nem foglalt álláspontról, az eddigi felfogástól eltérőleg

tüntet föl. Mert a mellett, hogy tanult ember, független szellem is minden ízében. Az idő szerinti körülményeket számba nem vevő, feltétlenül szabad kutatás embere, ki ebből folyólag magasztosítja a kételyt, mint «legnagyobb kincsét a gondolkodónak és legnagyobb tényezőjét a tudománynak». (223. l.) Nagy erélylyel hirdeti meggyőződéséeként, s e könyvében megvalósítani törekszik a régi igazságot, mely szerint, «a hol többféle a nézet és eltérő a magyarázat, ott mindenesetre közelebb állunk az igazsághoz, mint a hol egyetlen uralkodó vélemény vasmarokkal fojt meg minden más opiniót». (117. l.) Mely eszméhez kiegészítőként tapad előfizetési felhívásának ez a passusa: «Csekély műveltségű népeknél minden kérdésről csak egy vélemény uralkodik, míg a fejlődés, haladás országában egy sereg új nézet jelentkezik, melyek újabb haladás tényezői lesznek». (Lásd e folyóirat 146. lapját.)

Bodnár önállósága annyival jogosultabb, mert nem a tények árnyékát ölelgeti, hanem az önmaga által megvizsgált tényeket veszi számba. *Minden egyes művet autopsia alapján ismertet*, miről nem szükség bizonyosságot tennem; nem szükség előadnom, mennyit dolgoztunk egymás mellett a főváros három nagy közkönyvtárában, mert a munkában feldolgozott, mind eddig jobbadán ismeretlen anyag, minden szakértő előtt menten elárulja az eredeti kutatást. Minden művet, abból vett bő kivonatokkal jellemez, mi különösen hasznossá teszi e művet vidéki irodalomtörténet-tanárokra nézve, kik ennek révén, a helyzetökben hozzáférhetetlen régi irodalmi anyag ismeretéhez juthatnak. De a fővárosban élő szakemberek is sok oly művet lelnek benne, a mihez nehezen férközhetnek, mert itteni könyvtárakban nincsenek meg. Szerzőnk ugyanis vidéki könyvtárak több unicumát hozatta meg, s dolgozta fel nagy könyvtáraink termeiben. Mindenre kiterjedő figyelmét nem kerülte el Ráth György nyug. kuriai tanácselnök unicumokban gazdag könyvtára sem, melynek használhatásáért a tárgyát szerető, s azt kimeríteni igyekvő kutató őszinte, egyszerű szavaival mond köszönetet.

Bodnár stylusa *styl coupé*, mely a «reactió» irányának számos jó tulajdonságával dicsekszik. Numerosus, hangzatos és természetes. Könnyen folyó és rövid, néha nagyon is megnyirbált mondatokban kellemesen tud elbeszélni. Helyenkint, például mikor az actió szentjeiről ír, igazán ódai magaslatra emelkedik.

Azt halljuk, hogy nem sokára német, francia és angol nyelven is megjelenik az előszó. Kívánatos lenne azonban a világirodalmi és történeti példák szaporítása, mert a magyar irodalmi illusztrációkat nem ismeri a külföld. Még kívánatosabb lenne theoriáját, mely még mindenesetre problematicus

értékű, irodalmunkban is alaposan megbeszélni, mielőtt a nagy világgal közölné. Írói körökben a legkülönbözőbb véleményeket hallottuk róla, melyek közt kiválóbbnak tartjuk Dr. Kármán Mórét, ki Bodnár elmélete eszmei kapcsolatára Hegel systémáját fontosabbnak tartja mint a Spencereét. Ebbeli nézeteit igen tanulságos lenne apróra megismernünk.

B. A.

*Ungarische Lyrik von David Haek. Halle a. d. S.
Otto Hendel's Verlag, é. n.*

Haek Dávid, különösen mint epigramm-író, Németországban rövid idő alatt jó nevet szerzett magának. *Wiener Xenien* című munkájában sok szellem nyilvánul, egyes verseselésben. A magyar lyráról szóló ezen kötete nagyrészt saját fordításában mutatja be költőinket s fordításai átlag gördülé keny, ügyes dolgok. A bemutatott költőknél azonban erősen kifogásoljuk a bemutatás arányát, mert semmikép se tartjuk megfelelőnek, hogy míg Bartók Lajos 4 költeménnyel, Kiss József öttel és Greguss Agost is három verssel szerepel, addig Tompa Mihálynak is csak három, Arany Jánosnak pedig csak négy költeménye jelenjék meg mutatvány gyanánt, e közül is kettő: «Magyar Miska» és a népdalai közül a «Kondorosi csárda mellett» kezdetű. Tehát sem az arány, sem a választás nem szerencsés.

A költeményeket értekezés előzi meg, melynek címe «Das magyarische Schriftentum». Ez utóbbi szót a német nyelvőr («Deutscher Sprachwart») hívei a «Litteratur» szó helyett használják, ép úgy mint a «Schriftleitung»-ot «Redaktion», a «Schriftwart»-ot, «Sekretär» stb. helyett.

Mit szóljunk e 29 oldalra terjedő rövid vázlatról, mely összes irodalmunkat ismertetni akarja a halotti beszédnél egészen Báron Jónásig, ki jelenleg működő kiváló *orvos-tudományi* szakíró? Az ilyen vázlatok megírása először a legnagyobb szakértelmet, másodsor a legnagyobb művészetet követeli, mert hisz «in der Beschränkung zeigt sich erst der Meister». Haek Dávid azonban az elsővel ép úgy nem bír, mint a második kellekkel. Hogy néhány példát idézzünk: Pázmányt mindenütt Pázmándynak, Balassa Bálintot Boldizsárnak nevezi, Pesti Gábor helyett csak «Miszer Gábort» ír, legrégebb költőnkül Vásárhelyi András mellett valami «Gregori»-t emleget s a magyar próza kiváló művelője gyanánt a XVII. században Pázmány (illetőleg Pázmándy) mellett, többek közt Károli Gáspárról se tévén említést.